

УДК 338.246(477)

Воротіна Л.І., д.е.н., професор,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Гончаров Г.О., к.е.н., доцент,

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Статтю присвячено проблемі створення національної системи економічної безпеки малого підприємництва в Україні. Мале підприємництво розглядається як сектор національної економіки. Обґрунтовано загальну структуру, основні структурні елементи та характеристики системи економічної безпеки цього сектора економіки.

The article is devoted to the problem of creation of the national system of economic security of small enterprise in Ukraine. A small enterprise is examined as a sector of national economy. General structure, basic structural elements and descriptions of the system of economic security of this sector of economy is grounded and assigned in the article.

Постановка проблеми. Необхідність створення національної системи економічної безпеки малого підприємництва (далі МП) визначається загостренням наступних проблем:

- сьогодні МП як сектор економіки України виконує свою основну соціально-економічну функцію (*реалізація підприємницької ініціативи та забезпечення самозайнятості населення*) лише на 25%-30%, саме за причини небезпечних умов господарювання;

- стратегія і тактика державного регулювання (регуляторна, дозвільна, податкова політика, політика адміністративних послуг, державного нагляду в сфері господарської діяльності) є несприятливою для МП і створюють значну кількість загроз економічній безпеці цього сектора економіки;

- політика державної підтримки МП є неефективною, особливо в аспекті забезпечення економічної безпеки цього сектора економіки;

- система недержавного забезпечення економічної безпеки підприємництва не охоплює МП і не опікується його проблемами;

- сектор МП не має належної інвестиційної бази, а кредити для суб'єктів малого бізнесу є недоступними;

- сектор МП не має доступу до інновацій, відсутнє належне інформаційне та кадрове його забезпечення;

- значна частина суб'єктів МП (від 60% до 90% в окремих галузях) знаходиться в тіні, поширюється рейдерство;

- рівень економічної безпеки сектора МП є значно нижчим за гранично допустимий і має тенденцію до зниження.

Тому завдання створення національної системи економічної безпеки МП в сучасній соціально-економічній ситуації в Україні стає вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Посилення актуальності вищевказаної проблеми призвело до значного зростання уваги до них з боку науковців.

Аналіз сучасних наукових публікацій показує: основна увага приділяється проблемам:

- визначення категоріального апарату економічної безпеки підприємництва (З.Н. Такулов [1], Л.О. Омелянович [2] та ін.);

- формування системи економічної безпеки підприємств (А.В. Козаченко [3], Г.А. Андрощук [4] та ін.);

- розробки стратегій та механізмів зміцнення економічної безпеки підприємництва (Т.Г. Васильців [5], А.І. Сухоруков [6] та ін.);

- розвитку методології та методики виміру рівня економічної безпеки (Г.О. Швиданенко [7], Н.М. А.Е. Воронкова [8]);

- дослідження функціональних складових економічної безпеки підприємництва (С.М. Шкарлет [9], О.Л. Коробчинський [10] та ін.);

- забезпечення фінансової безпеки підприємництва (М.М. Єрмошенко [11], З.С. Варналій [12] та ін.);

- формування організаційно - економічних механізмів безпеки підприємництва (В.І. Волошин [13], Н.Й. Реверчук [14], та ін.);

- державного та регіональних рівнів управління економічною безпекою підприємництва (В.М. Геєць [15], В.І. Д.В. Ляпін [16], В.Т. Шлемко [17] та ін.

Праці вказаних вчених виступають теоретико-методологічною базою досліджень у сфері економічної безпеки малого підприємництва. Разом з тим, незважаючи на значні наукові результати, проблемам забезпечення економічної безпеки малого підприємництва як сектора національного господарства приділяється недостатньо уваги. Подальшого дослідження потребують також умови та логіка формування національної системи економічної безпеки малого підприємництва. Недосконалою залишаються система інституціонального та організаційного забезпечення та нормативно-правова база економічної безпеки малого бізнесу. Суттєвого вдосконалення потребують системи оподаткування, кредитування та інвестиційного забезпечення малого підприємництва. Вкрай необхідним є прискорення розвитку національного ринку послуг та засобів безпеки.

Постановка завдання. Серед вищевказаних проблем, на нашу думку, слід виокремити, як найактуальнішу, проблему створення національної системи економічної безпеки малого підприємництва. Безумовно, що процесу фактичного створення такої системи передуює розробка її теоретичних моделей. Завданням даної публікації є представити на розгляд наукової спільноти авторського обґрунтування структури національної системи економічної безпеки малого підприємництва як сектора економіки.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зазначити, що в науковій літературі існує широкий спектр поглядів на кількість та зміст складових елементів цієї структури. Ряд авторів включають до системи економічної безпеки такі елементи як: суб'єкти забезпечення економічної безпеки; цілі та завдання системи безпеки; об'єкти безпеки; механізми забезпечення безпеки;

принципи, функції, форми, методи, сили і засоби безпеки; режим функціонування системи забезпечення економічної безпеки; загрози економічній безпеці і под., тобто розширюють перелік складових структури системи безпеки, зтираючи грань між критеріями їх визначення [3-4]. Ряд авторів, навпаки, зменшує кількість складових, і вважає, що система економічної безпеки складається з об'єкта захисту, функціональних завдань, елементів організаційної структури, нормативної бази, що використовується для її функціонування [1,7,9].

Виходячи із класичного визначення поняття «система»: «Система (від дав.-гр. σύστημα - «сполучення») - множина взаємопов'язаних та закономірно розташованих елементів, відокремлена від середовища і яка взаємодіє з ним, як ціле» [18], з метою методологічного уточнення поняття «система економічної безпеки МП», необхідно виокремити такі її ознаки:

- система економічної безпеки МП (сектор національної економіки, або його регіональний сегмент) – представляє собою сукупність суб'єктів та об'єктів безпеки, зв'язків між ними (інфраструктури), які взаємодіють між собою, в межах зовнішнього (у даному випадку – підприємницького) середовища з метою протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам;

- система економічної безпеки МП має організаційну структуру, тип якої визначається рівнями інституціонального та соціально-економічного розвитку країни, регіону та рівнем розвитку підприємництва;

- організаційна структура системи економічної безпеки МП формується на основі певних принципів, дотримання яких є запорукою її життєздатності та ефективності;

- формування системи економічної безпеки МП здійснюється з використанням наукових методів, які є результатом розвитку наукових знань про безпеку;

- система економічної безпеки МП формується з певною метою, яка передбачає виконання широкого спектру завдань забезпечення безпеки;

- для виконання завдань забезпечення економічної безпеки МП суб'єкти безпеки використовують певні методи та засоби відповідно до загроз та конкретних складових економічної безпеки.

Виходячи із вищевикладеного, насамперед, охарактеризуємо основні структурні елементи системи економічної безпеки МП. До них, відповідно до наведених вище методологічних уточнень, відносяться: суб'єкти безпеки, об'єкти безпеки, інфраструктура безпеки та середовище, в якому відбувається взаємодія між суб'єктами та об'єктами безпеки.

Суб'єктами безпеки малого підприємництва є суспільні та державні інститути, інституціональні структури регіонально-адміністративного менеджменту, недержавні організаційні структури сфери безпеки, підприємства, організаційні структури безпеки недержавної форми власності (рис.1).

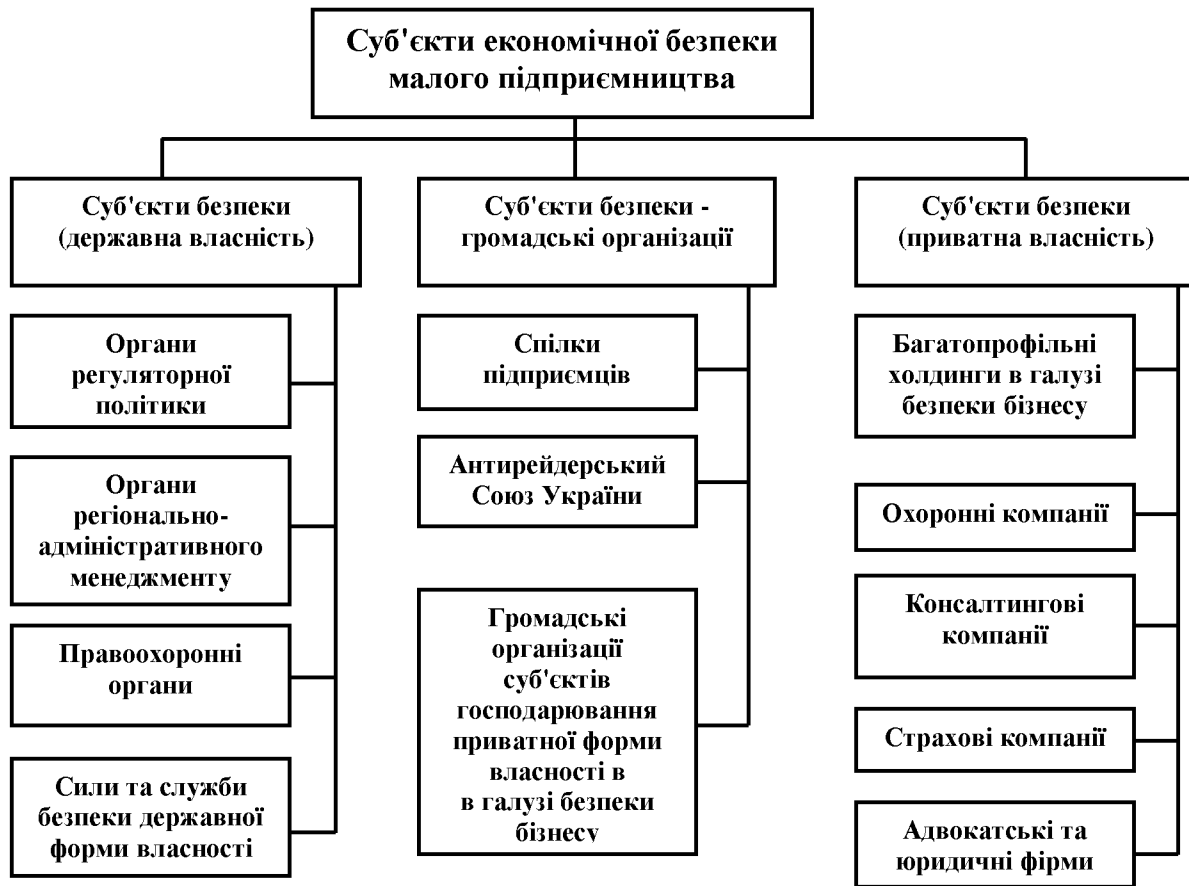

Рис.1. Суб'єкти економічної безпеки МП (складено авт.)

На нашу думку, їх слід класифікувати за критеріями: а) середовища, в якому вони діють (зовнішнє; внутрішнє); б) рівня забезпечення (національний, регіональний, рівень підприємства); в) форми власності (державна, комунальна, приватна).

За критерієм середовища суб'єктів безпеки прийнято поділяти на дві групи: суб'єктів зовнішньої та внутрішньої безпеки. Суб'єктами зовнішньої безпеки для малого підприємництва як сектора економіки є суб'єкти національної та регіональної безпеки. До суб'єктів внутрішньої безпеки для малого підприємництва, як сектора національної економіки, слід відносити внутрішні відносно сектора малого підприємництва суб'єкти господарювання, установи, служби та громадські організації сфери безпеки.

Оскільки секторальна специфіка малого підприємництва об'єктивно не потребує чітких та усталених організаційних форм державних інститутів в галузі економічної безпеки, то внутрішніми суб'єктами безпеки можуть виступати вказані на рис. 1. державні структури, або створені ними координаційні організаційні структури, як виконують внутрішні функції безпеки (рис. 2). Безумовно, лівая частина внутрішніх функцій безпеки в секторі малого підприємництва покладається на суб'єктів господарювання в галузі безпеки приватної форми власності, громадські організації підприємців та самих підприємців.

Чисельність таких груп, за нашими розрахунками, не повинна перевищувати кількості 10 осіб на республіканському, 3-5 осіб на регіональному, 1-2 осіб на місцевому рівнях управління.

Рис.2. Координаційні органи у складі національної системи економічної безпеки МП (складено авт.)

За критерієм рівня управління системою економічної безпеки малого підприємництва: суб'єктами національного рівня є народ України, державні інститути та їх організаційні структури, недержавні організаційні структури сфери безпеки, ринкові інститути, зокрема мале підприємництво, громадські організації; суб'єктами регіонального рівня є вищевказані суб'єкти національного рівня, а також інституціональні структури регіонально-адміністративного менеджменту, міжрегіональні інституціональні структури, наділені власними та делегованими центральною владою повноваженнями та можливостями; регіональні структури та суб'єкти господарювання недержавної форми власності в сфері безпеки, підприємці регіону; суб'єктами економічної безпеки на рівні підприємства виступають суб'єкти національного та регіонального рівнів, а також: підприємства, служби та організації, які знаходяться за межами підприємства і забезпечують економічну безпеку суб'єкта малого бізнесу з зовні; служби безпеки підприємств.

За критерієм власності: суб'єктами безпеки державної форми власності виступають органи законодавчої, виконавчої, судової влади, правоохоронні органи, органи місцевої адміністрації, державні охоронні структури; суб'єктами безпеки комунальної форми власності є органи місцевого самоврядування та їх виконавчі структури, комунальні служби безпеки; суб'єктами безпеки приватної форми власності є приватні охоронні фірми та власні служби безпеки підприємств, громадські організації підприємців в сфері безпеки.

Важливим елементом системи економічної безпеки МП є інфраструктура безпеки, до якої, на нашу думку, слід віднести: сукупність комунікацій в галузі безпеки бізнесу, елементів розвинутої ринкової інфраструктури та інститутів державного та ринкового регулювання, які прямо або непрямо впливають на забезпечення економічної безпеки МП.

У якості державних інституціональних складових, на нашу думку, слід виокремити структури та інструменти, що забезпечують безпечні умови функціонування цього сектора економіки на всіх рівнях державного управління (рис. 3).

Рис. 3. Державні інституціональні складові інфраструктури національної системи економічної безпеки МП (складено авт.)

У якості ринкових інституціональних складових, слід виокремити структури та інструменти структури та інструменти, що забезпечують безпечні умови функціонування малого підприємництва у всіх сферах ринкового регулювання відносин безпеки (рис 4).

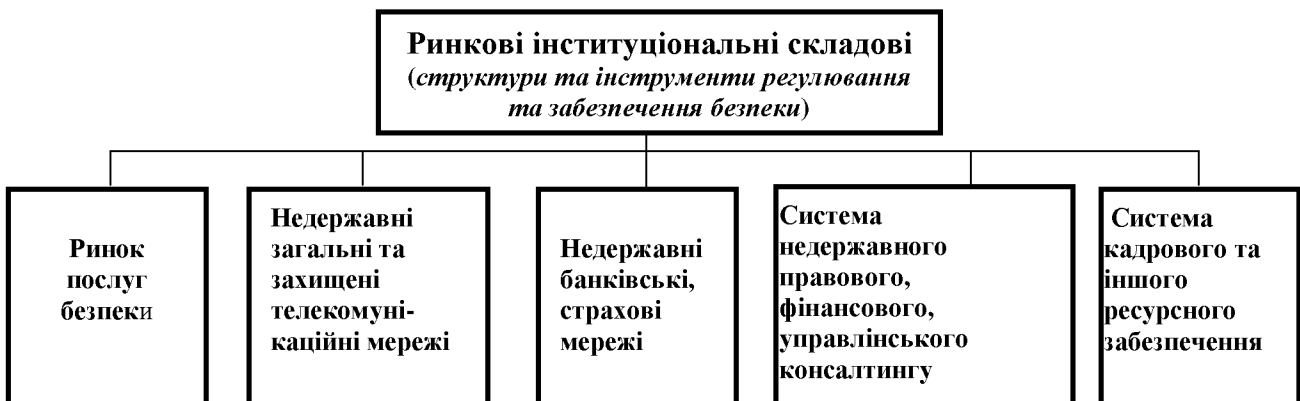

Рис. 4. Ринкові інституціональні складові інфраструктури національної системи економічної безпеки МП (складено авт.)

Оскільки, одним із основних принципів функціонування національної системи економічної безпеки малого підприємництва є принцип державно-приватного партнерства, а її результативність прямо залежить від ефективності використання як державних, так і приватних ресурсів, то невід'ємним елементом інфраструктури цієї системи повинні стати державно-приватні організаційно-інституціональні структури.

Ці елементи інфраструктури повинні всебічно сприяти оптимізації використання ресурсів та можливостей державних та приватних структур (рис 5).

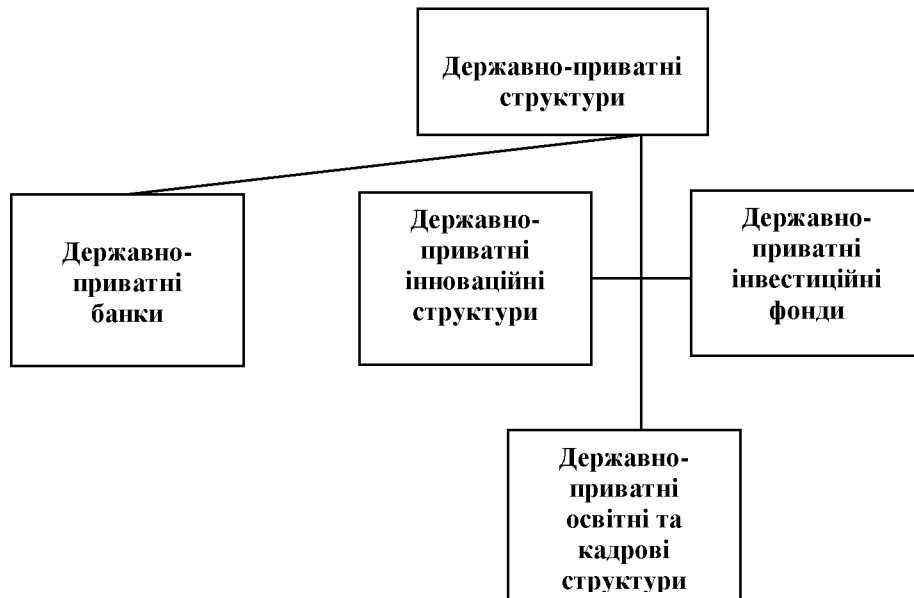

Рис. 5. Державно-приватні елементи інфраструктури національної системи економічної безпеки МП (складено авт.)

Висновок. Отже, виходячи з вищевикладеного, структура національної системи економічної безпеки малого підприємництва (НСЕБМП) складається з підсистем державного та недержавного забезпечення безпеки, сукупності суб'єктів безпеки, інфраструктури, яка забезпечує їх взаємодію та цілеспрямовану діяльність у внутрішньому і зовнішньому середовищі щодо протидії загрозам, захисту економічних інтересів і загалом створення безпечних умов функціонування для цього сектора на рівні запланованих показників (рис.6).

Вважаємо, що в процесі створення системи економічної безпеки малого підприємництва України, необхідно формувати наступні її здатності.

По-перше, вона повинна ефективно протидіяти реальним загрозам відповідно до конкретної макроекономічної, секторальної, регіональної та галузевої ситуації, яка склалась на певний період функціонування малого підприємництва.

По-друге, вона повинна включати в себе конкретні інституціональні, організаційні та координаційні структур, на які будуть покладені функції забезпечення безпеки малого підприємництва, що потрібно чітко закріпити відповідними нормативно-правовими актами.

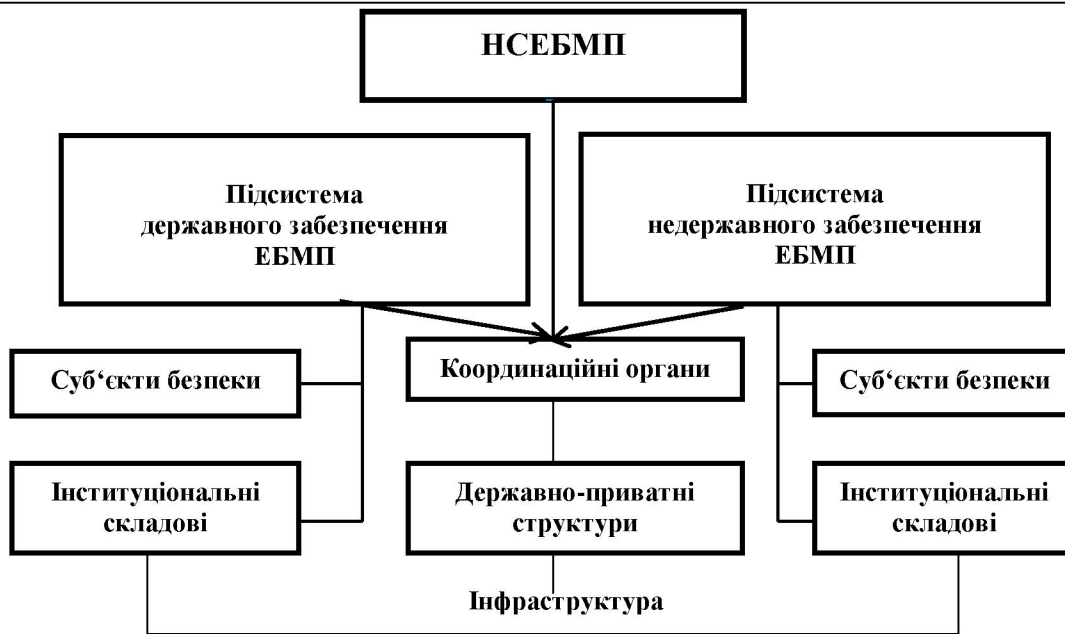

Рис.6. Загальна структура НСЕБМП (складено авт.)

По-третє, вона повинна бути з одного боку універсальною, з іншого – максимально враховувати галузеву специфіку, особливості окремого регіону, населеного пункту.

По-четверте, вона повинна мати власну концепцію та стратегію вдосконалення та відповідне всебічне ресурсне забезпечення.

По-п'яте, вона повинна стати дієвим елементом систем національної та регіональної економічної безпеки, органічно поєднаним з системами економічної безпеки галузі та окремих підприємств.

По-шосте, вона повинна стати комплексною, такою, що забезпечує економічну, науково-технічну, кадрову, інтелектуальну, екологічну, інформаційну, фізичну, техногенну, пожежну безпеку і т. ін. Тому до її складу повинні входити відповідні елементи, органи, сили і засоби безпеки.

По-сьоме, в процесі вдосконалення системи економічної безпеки МП України потрібно враховувати європейський досвід та стандарти в сфері безпеки бізнесу, але враховувати те, що мале підприємництво України змушено діяти в більш жорстких та небезпечних умовах ніж у розвинених країнах світу, Тому на період сучасного етапу реформ в сфері малого підприємництва та вдосконалення системи його економічної безпеки необхідно впровадити демократичну процедуру прийняття рішень владою на основі діалогу: влада – мале підприємництво.

По-восьме, система економічної безпеки МП України повинна ефективно працювати у всіх можливих типових ситуаціях: стабільна ситуація (коли діяльності підприємства ніщо не загрожує), об'єктивна нестабільна ситуація (створена кризою в економіці, надмірно ризикованою діяльністю підприємства), суб'єктивна кризова ситуація (створена штучно діями конкурентів, рейдерів, корумпованих державних службовців, кримінальних елементів). Вона також повинна мати запас міцності на випадок виникнення непередбачених ситуацій.

Література

1. Такулов З.Н. Сутність поняття «Економічна безпека підприємства»: неінституціональний підхід / З.Н. Такулов // Схід. – 2005. – № 6(72). – С. 35–37.
2. Омелянович Л.О. Економічна безпека торговельного підприємства : монографія / Л.О. Омелянович, Г.Є. Долматова. – Донецьк: [ДонДУЕТ], 2005. – 199 с.
3. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: [монографія] / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко// К.: Либра, 2003. – 280 с.
4. Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: [монографія] / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К.: ИнЮре, 2000. – 400 с.
5. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: [монографія] / Т.Г. Васильців// Львів: Арал, 2008. – 384с.
6. Сухоруков А.І. Економічна безпека України в умовах сучасних геоекономічних змін / А.І. Сухоруков // Стратегічна панорама. – К. : Вид-во НІМПБ, 2007. – № 2. – С. 30-43.
7. Швиданенко Г.О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства: монографія / Г.О. Швиданенко, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2002. – 192 с.
8. Діагностика стану підприємства: теорія і практика: монографія / за заг. ред. А.Е. Воронкової. – Харків : ВД «Інжек», 2006. – 448 с.
9. Шкарлет С. М. Формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку: Дис. д-ра наук: 08.00.04 - 2008. [Електронний ресурс] / Шкарлет С.М. -2008. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
10. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / Коробчинський О.Л. // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №4. – С. 41–45.
11. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко//К.: Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2001 . – 308 с.
12. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: [монографія]/З.С.Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко // К.: Знання України, 2011. - 299 с.
13. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва: дис. канд. екон. наук: 08.00.03 «економіка та управління національним господарством» / В. І. Волошин. – Л., 2008. – С.95-
14. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємництва в Україні: дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / Н.Й. Реверчук. – Львів, 2004. – 200 с.

15. Геєць В.М. Новий курс: реформи в Україні (2010-2015): [національна доповідь]/В.М. Геєць та ін. /за заг. ред. В. М. Гейця// К.: НВЦ НБУВ, 2010. - 232 с.
16. Ляпін Д.В. Державна політика розвитку малого підприємництва/Зелена книга малого бізнесу в Україні. - 2011. – С.5-17//[Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.civicua.org>.
17. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько// К.: НІСД, 1997. – 120 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Під голов. ред. В. Т. Бусела. - К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.- 1728 с.